

Brenda Meuleman

Ik zie je aan de overkant

LUITINGH-SIJTHOFF

Tekst © 2024 Brenda Meuleman
Uitgave door uitgeverij Luitingh-Sijthoff bv, Amsterdam
Alle rechten voorbehouden
Omslagontwerp en -beeld Villa Grafica
Foto auteur Ineke Oostveen
Opmaak binnenwerk Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 210 4518 4
ISBN 978 90 210 4519 1 (e-book)
ISBN 978 90 210 4957 1 (luisterboek)
NUR 301

www.brendameuleman.nl
www.lsuitgeverij.nl
www.boekenwereld.com

Uitgeverij Luitingh-Sijthoff vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat dit niet tot bosvernietiging heeft geleid.

'All missions accomplished'

Generaal-majoor James M. Gavin,
bevelhebber 82e Luchtlandingsdivisie tijdens
de operatie bij Nijmegen

Maandag 11 september 1944

Zes dagen voor Operatie Market Garden

1

Hanna

De haar bekende lucht van zweet, braaksel en rotting, vermengd met ontsmettingsmiddelen, dringt zich op zodra ze de wereld van het ziekenhuis binnenstapt. Haar wereld. Nog geen minuut later ruikt ze de geur al niet meer en laat ze zich meevoeren in een oneindig patroon van handelingen. Ze doet zo goed mogelijk wat van haar verwacht wordt – wonden reinigen, schone windsels aanleggen, bloed toedienen, mensen geruststellen – en probeert zich af te sluiten voor het lijden. Sommige dagen zijn zwaarder dan andere.

Dit ziekenhuis is het grootste van Nijmegen en bestaat uit een hoofdgebouw met twee vleugels: een klassepaviljoen met kamers voor de rijkere, en een andere vleugel met zalen voor arme patiënten, het gemeentepaviljoen. Hanna is al op veel plekken ingezet, alleen in het klassepaviljoen is ze nog nooit geweest. Dat is voor de oudere verpleegsters. Veel verpleegsters zijn katholieke zusters die in een cel op het complex wonen, maar zij gaat 's avonds gewoon naar huis, een stuk verderop in de St. Annastraat, aan de andere kant van het spoor richting centrum.

Ze is nog altijd blij dat zij, met haar kleine handicap, hier in het Canisius mag werken. Ze weet dat ze het kan, al heeft ze dat zelfvertrouwen niet van huis uit meegekregen. Haar ouders waren het in veel dingen oneens met elkaar, maar ze

waren eensgezind in hun overtuiging dat hun jongste dochter beschermd moest worden, dat van haar niets verwacht hoefde te worden. En kijk nu eens. Haar been doet wel regelmatig pijn, steeds vaker zo lijkt het, maar dat hoeft niemand te weten.

Naast de patiënten met ziektes en aandoeningen die niets met de oorlog te maken hebben zijn er nog steeds veel mensen die tijdens het grote bombardement van een halfjaar geleden gewond zijn geraakt en om allerlei redenen weer in het ziekenhuis terechtkomen. Soms zijn de verwondingen aan armen of benen door bomscherven of grote houtsplinters zo ernstig ontstoken geraakt dat er alsnog moet worden geamputeerd.

Hanna heeft enorm met deze patiënten te doen. Hulpmiddelen zijn nauwelijks voorhanden. Onderweg naar haar afdeling ziet ze mensen steun zoeken bij allerlei in elkaar getimmerde schragen waar ze zich mee voortbewegen alsof de ondergrond van ijs is. Een van haar eerste patiënten van vanochtend is mevrouw Arends, die verstijfd en met een bleek gezicht tegenover haar zit. Angstig, net als op die middag van de 22e februari.

Die dag was het stralend weer geweest, rustig, en na het middagmaal ging ze even een luchtje scheppen met een collega in de tuin. Ze keuvelden wat en luisterden naar de vogels die na de stille grijze winter hun geluid alweer lieten horen, maar ineens werd alles anders. Er klonk een gedreun, dat steeds dichterbij kwam, tot het dwars door de middagrust heen barstte en de grond onder hun voeten deed trillen. De schok in de ogen van haar lieve collega Fon kan ze nóg oproepen, een bevroren moment in haar herinnering. Ze kent Fon nog van de opleiding. Samen zijn ze hier begonnen en ze hebben alles met elkaar gedeeld.

‘Bommen!’ gilte Fon, of misschien was het Hanna zelf, en al gauw verschenen de eerste rookpluimen boven het centrum. De bommen vielen onophoudelijk, in clusters die tot in haar binnenste door dreunden, maar ze bleef als verlamd staan. In

de verte zag ze de vliegtuigen in de rookwolken verdwijnen. Wat restte was het huilen van het luchtalarm.

Niet lang daarna brak het pandemonium los. De zwaarst gewonden werden in ambulances, in personenauto's, karren en zelfs in kruiwagens binnengebracht en in de toen nog beschikbare bedden gelegd. Overal werden bedden vandaan gesleept, reservebedden werden uit de kelders gehaald en in elkaar gezet, maar de stroom gewonden hield maar niet op en uiteindelijk was er voor vele kreunende, bebloede mensen alleen nog plaats in de gangen; op brancards en nog later gewoon op de grond.

Ook een jongen van een jaar of tien die onafgebroken om zijn moeder schreeuwde werd op de grond gelegd. Op het moment dat zijn afgerukte arm naast hem werd gekieperd vroeg Hanna zich vol afschuw af hoe het kon dat hij niet flauwviel. Toen ze voorbijliep viel hij stil, keek haar aan met grote, verbijsterde ogen en het flitste door haar heen: gelukkig dat haar vader dit allemaal niet hoeft mee te maken.

De hele dag handelde ze om haar heen geschreeuw, ogen vol paniek, gruwelijke open wonden en de emmers; de emmers met lichaamsdelen. De geur van pus en bloed drong door tot in haar poriën, maar ook van diarree en braaksel als gevolg van de welig tierende infectieziektes. Midden in die chaos deed ze wat ze kon.

's Avonds manoeuvreerde ze samen met een aantal andere verpleegsters langs de bedden om te kijken wie er nog leefde en wie niet. Tot die laatste groep hoorde de jongen.

De groezelige sok die om de stomp van de linkerarm van mevrouw Arends gewikkeld zit haalt Hanna er voorzichtig af, eronder zit een minstens zo groezelig verband waar geronnen bloed doorheen schemert. Mevrouw kreunt een beetje.

'Het valt niet mee hè?'

Mevrouw knikt, haar gezicht van pijn vertrokken. 'Het wordt steeds erger,' fluistert ze.

'Ik probeer zo voorzichtig mogelijk alles eraf te halen en dan kijken we even,' zegt Hanna zo monter mogelijk. 'Dan maak

ik het schoon en als het nodig is haal ik de dokter erbij. Vindt u dat goed?’

Mevrouw knikt bijna onmerkbaar en kijkt benauwd naar het stompe uiteinde. Na het bombardement werd ook zij in de hal op de grond gelegd. Ze bleef een naam roepen: ‘Herman.’ Dit bleek haar zoontje van drie te zijn die bij haar was geweest en lange tijd onvindbaar bleef. Drie dagen later werd hij door haar man aangetroffen in een loods waar de dode lichamen in rijen op de grond lagen.

Mevrouw Arends komt elke maand voor controle, maar de misère is er elke dag. En nu dit, een ontsteking. Zo lopen er ontzettend veel mensen rond in deze stad, ieder met zijn eigen onmenselijke ellende, en dagelijks ziet Hanna daar een fractie van. Ze zou de kwelling voor deze vrouw graag willen verzachten, maar ze heeft de middelen niet. Geen enkele.

Voorzichtig pelt Hanna aan de hechtpleister en heel langzaam begint ze het windsel af te rollen, die allerlei kleuren vertoont. Een slecht teken, net als de onmiskenbare geur van rotting. Het afwikkelen stukt, het verband zit vastgeplakt. Met afgekoeld gekookt water weekt ze het beetje bij beetje los. Als mevrouw kreunt stopt ze even, gaat dan heel voorzichtig verder. Alleen het laatste stukje verband zit niet meer vastgekoekt; het is onderdeel geworden van een akelige drab. Ze houdt even in, alsof ze zichzelf moed moet inpraten.

Als ze het allerlaatste deel van de lap losmaakt geeft dat een plakkerig geluid. Mevrouw Arends slaakt een kreet en Hanna voelt hoe haar lichaam zich spant. Waar Hanna al bang voor was ligt nu bloot. Ze probeert mevrouw niet te laten merken hoe ontdaan ze is door deze etterende, rafelige ellende en voelt aan haar voorhoofd. Wat ze al vermoedde: het gloeit.

‘Ach, mevrouw,’ zegt ze dan toch nog en hoort zelf hoe haar stem trilt. ‘Dit doet zeer, hè?’

‘Het is niets vergeleken met...’ Ze kijkt Hanna aan, haar ogen vol verdriet. ‘... die andere pijn.’

‘Ik weet het,’ zegt Hanna zacht.

‘Je bent een lieve zuster,’ antwoordt mevrouw Arends met

een flauwe glimlach. ‘Het is oorlog, kind, we leveren allemaal in. Ik heb een buurvrouw die twee kinderen verloren heeft, dat is nog erger.’

Hanna heeft dit vaker gemerkt, hoe patiënten in staat zijn hun eigen ellende te relativëren door het in hun ogen grotere ongeluk van een ander te benoemen. ‘Ja, dat is ook erg,’ zegt ze maar.

‘Wat doen we nu?’ vraagt mevrouw Arends.

‘Ik weet niet of...’ schoonmaken zin heeft, wil ze zeggen. ‘Even kijken of de dokter erbij kan komen.’ Ze schuift het gordijn een stukje opzij, glijdt erlangs en ademt, eenmaal aan de andere kant, een paar keer diep in en uit. Soms is het ineens te veel: de lucht, de aanblik, en vooral, wat hierop zal volgen. Want ergens weet ze het al.

Ze speurt de lange zaal af. Tussen de rijen bedden, die aaneenschakeling van ijzeren spijlen, lopen figuren in witte uniformen: bijna allemaal verpleegsters met kappen met sluiers op hun hoofd, maar dan ontwaart ze ook dokter Hoefnagel. Hij staat met zijn armen op zijn rug bij een bed. Ze kent hem niet zo goed, hij komt over als een wat zakelijke man. Ze loopt een stukje zijn kant uit en wacht tot hij klaar is. Als hij haar lijkt op te merken vraagt ze voorzichtig of hij tijd heeft. Hij knikt.

Met dokter Hoefnagel erbij is het achter het gordijn nog benauwder, de penetrante geur is hier overweldigend. Hij lijkt het niet te merken en buigt zich over de zwaar geïnfecteerde arm van mevrouw Arends. Dan richt hij zich op, zijn gezichtsuitdrukking nauwelijks anders dan toen hij even daarvoor nog bij het bed van een andere patiënt stond.

‘Dat is duidelijk, dat wordt een verdere amputatie. En snel ook, voordat de hele boel naar binnen slaat.’ Hij zegt het tegen niemand in het bijzonder. Uit zijn doktersjas pakt hij een krijtstift en trekt een lijn, vlak onder mevrouw Arends’ schouder. Dan kijkt hij Hanna aan. ‘Regel jij een bed voor mevrouw, dan doe ik mijn best om haar nog voor het einde van de dag op de operatietafel te krijgen.’ Zijn ogen glijden naar die van

mevrouw Arends. ‘Als u dit wilt overleven, tenminste.’ Voor die kan reageren is hij vertrokken.

Even blijft het stil.

Hanna schudt haar hoofd en legt een hand op haar schouder.

‘O goddegod,’ jammert mevrouw Arends zacht.

‘Het is wat, hè.’ Ze hoort hoe dof haar stem klinkt. Ze durft de ongelukkige vrouw niet aan te kijken, want ze weet iets wat ze niet had willen weten: er is bijna geen verdovingsmiddel meer. De verdoving die nog wel voorhanden is stelt niks voor.

Ze zucht en gaat over tot handelen. Binnen een paar minuten is mevrouw Arends geïnstalleerd op de zaal en heeft ze een operatiehemd aan. Hanna wenst haar sterkte, maar ze vindt het moeilijk om erbij te glimlachen. Wat die vrouw te wachten staat straks...

De rest van haar dienst probeert ze er niet te veel over na te denken en ontfermt ze zich samen met een paar collega’s over de vele andere patiënten in de wachtruimte. Aan het einde van de middag drinken de collega’s even koffie met elkaar – voor zover men dat nog koffie kan noemen – en wisselen ervaringen uit. En roddels. Ook Fon komt erbij zitten.

‘Die jongen met die wond aan zijn voet is hier deze week al voor de derde keer. Ik heb hem laten zien hoe hij zelf een schoon windsel kan aanleggen en er wat van meegeven. Daar zijn wij toch niet voor?’ ... ‘Heb je die man met die ooglap gezien? Heeft zijn vrouw en drie van zijn kinderen verloren.’ ... ‘Weer drie mensen gehad vandaag die krom lopen van de buikpijn. Negen van de tien keer hebben ze honger en hopen ze dat ze worden opgenomen. Ik heb heus medelijden, maar hoe weet je of het ernstig is?’ ... ‘Is de voorraad verdoving en morfine alweer aangevuld?’ Alleen bij die laatste vraag kijken ze elkaar vragend aan en ook Fon en Hanna wisselen zorgelijke blikken.

Fon is een jaar ouder dan zij en heeft golvend, kastanjebruin haar dat tijdens haar werk in een wrong zit, en waar haar kapje op rust. Tussen het werk door zoeken ze elkaar op om zwartgallige grapjes uit te wisselen en stoom af te blazen. Fon

is nuchter en heeft in moeilijke situaties meestal wel een relativerende opmerking klaar.

Zonder dat iemand het in de gaten heeft staat ineens dokter Hoefnagel bij hun groepje en richt zich tot Hanna.

‘Kun jij morgenvroeg assisteren bij de operatie van mevrouw Arends? Vanavond lukt niet meer. Ze lijkt nogal nerveus en jij kent haar het beste, nietwaar?’

Hanna voelt dat ze een kleur krijgt van schrik. ‘Ik ben nog nooit bij een operatie geweest.’

‘Eens moet de eerste keer zijn. Om zeven uur beginnen we.’ Hij trekt zijn wenkbrauwen even op. ‘Kan ik op je rekenen?’

‘Ja dokter, natuurlijk.’

En weg is hij alweer.

Ze kijkt Fon aan.

‘Neem maar een goede slaappil vannacht,’ zegt Fon.

Maar slapen is het laatste waar Hanna aan moet denken, ze heeft eerder het gevoel dat ze zo kan gaan huilen.

‘Kom, we gaan naar buiten,’ zegt Fon, die haar met een oplettende blik opneemt.

‘Het is al pauze geweest.’

‘Ja, maar je moet even op adem komen.’

Op de drempel van de hoofdingang botsen ze bijna tegen een jongen aan. Onder zijn pet ziet Hanna een bekend gezicht. ‘Hé, Cas.’

Cas kent ze van vroeger, toen ze nog bij elkaar in de buurt woonden. Een jaar jonger dan zij is hij, maar daar heeft ze nooit iets van gemerkt. Hij maakte haar altijd aan het lachen. Zijn broer Tom, die een jaar ouder is dan Cas, speelde met verstoppertje en allerlei balspelen soms ook met hen mee, maar hij was doorgaans zwijgzamer; wel heel slim, want Tom ging wiskunde studeren.

In de afgelopen maanden heeft ze Cas hier een aantal keer met zijn moeder gezien, er viel niet veel meer te lachen. Arme vrouw, verder te moeten op één been. Ze hebben elkaar steeds begroet en de laatste keer spraken ze elkaar even toen zijn moeder in de behandelkamer was: in ieder geval is iedereen

in zijn gezin nog in leven, in deze tijd al iets om te koesteren. Vandaag is hij opvallend genoeg zonder zijn moeder.

‘Hoi, Hanna!’ Hij zegt het opgetogen, maar blijft meteen wat besluiteloos voor haar neus staan. Zou hij iemand willen bezoeken die ziek of gewond is?

‘We wilden net naar buiten gaan. Wandel je even met ons mee of wil je liever naar binnen?’

‘Liever?’ Hij kijkt haar aan met een glinstering in zijn ogen die ze van vroeger kent. Hij steekt zijn hoofd om de hoek en beweegt zijn hoofd overdreven van links naar rechts. Ze is zich bewust van de witte muren, de weergalmende voetstappen, de serieuze gezichten en de immer aanwezige ziekenhuislucht.

‘Mwah, ik wacht even,’ zegt hij en trekt een gekke bek. ‘Ik loop wel met jullie mee.’

Voor het eerst vandaag lacht ze en tegelijkertijd ziet ze hoe Fon naar hen kijkt, van hem naar haar en weer terug.

‘Als jij het tenminste niet erg vindt?’ vraagt Hanna haar voor de zekerheid.

Er glijdt een uitdrukking over het gezicht van haar collega die ze niet goed kan plaatsen. ‘Ik bedenk me ineens dat ik mevrouw van Grimmelen vergeten ben haar pillen te geven. Ga maar vast, ik haal jullie zo wel in!’ Zonder een reactie af te wachten stiefelt ze weer naar binnen.

Hanna staart haar na. ‘Mevrouw van Grimmelen,’ herhaalt ze zacht, die naam zegt haar niets. Dan richt ze zich tot Cas. ‘Ik laat je even onze tuin zien, maar ik heb maar tien minuten.’ Eigenlijk heeft ze nu al spijt van haar spontane aanbod, wat moet ze tegen hem zeggen? Ze heeft eigenlijk andere dingen aan haar hoofd. Ze wilde weer even rustig worden hier, want de vreselijke toestand van mevrouw Arends heeft haar nog in zijn greep.

‘Ik volg jou.’ Hij kijkt er ontspannen bij. Hij steekt zijn handen in zijn zakken en loopt in haar kielzog vanaf het bordes naar het pad, geduldig haar tempo volgend met de hapering in haar pas.

Ze kijkt opzij. Hij heeft meer baardgroei dan ze gedacht had

en ze ziet enigszins geamuseerd dat hij bij het scheren plekje is vergeten is: op zijn kin en op een paar andere plekken springen wat haartjes die hij is vergeten omhoog. Even is ze geneigd hem een plaagstoot te geven, maar de realiteit wint het van lichtzinnigheid.

‘Ik heb dus maar een paar minuten,’ zegt ze. ‘Dan moet ik weer naar binnen, want het is vreselijk druk. Elke dag eigenlijk, altijd is er wel iets aan de hand met iemand. Dingen waar je niet op had gerekend. Vooral vandaag is het een heel rare dag.’ Ze hoort hoe haar stem onverwacht breekt en blaast geïrriteerd een weerbarstige lok uit haar gezicht.

Nu draait hij zijn hoofd in haar richting en wacht een paar tellen voordat hij reageert. ‘Waarom is het vandaag een rare dag? Of wil je het er liever niet over hebben?’

‘Ik wil het er wel over hebben, maar beter niet te uitgebreid. Het hoort bij mijn werk. Soms grijpt iets je heel erg aan en dat was vanochtend het geval bij een vrouw die gewond is geraakt bij het bombardement, die haar zoontje kwijt is en bij wie de amputatie van haar arm opnieuw moet.’

‘Opnieuw moet? Was hij er niet af dan?’

Ondanks alles moet ze lachen. ‘Jawel, maar er is een ontsteking opgetreden en er zijn nauwelijks nog verdovingsmiddelen.’

‘Allemachtig, wat erg. Ik begrijp het. Dat wil je zeker niet meemaken,’ zegt hij ernstig.

Ze heeft het gevoel dat hij het inderdaad begrijpt, wat natuurlijk alles te maken heeft met de conditie van zijn moeder. En toch, ze kan moeilijk in detail treden over wat ze vanmorgen allemaal gezien en meegemaakt heeft. Dat hou je voor je, iedereen heeft leed en draagt zijn eigen kruis.

‘Ik praat er niet graag over, ik ga gewoon door. Je hebt geen keus en anders moet je stoppen met dit werk: dat nooit.’ Ze zucht een keer diep. ‘Hoe gaat het met je moeder?’

‘Wel goed. Op één been kan het leven ook doorgaan. In ieder geval leven we nog.’

Ze zwijgen.

‘Toen ik na het bombardement meehielp naar het zoeken van overlevenden heb ik er ook nooit meer met iemand over gesproken. Dat doe je niet.’ Hij gooit het er ineens uit en ver-rast kijkt ze opzij.

‘Heb jij dat gedaan? Dat wist ik niet, wat zwaar moet dat zijn geweest.’

Hij knikt. ‘Ja.’

Ineens ziet hij er kwetsbaar uit. In een opwelling wil ze een arm om hem heen slaan, maar ze twijfelt. Daarna is het mo-ment voorbij.

‘Maar vertel me over jouw werk,’ verandert hij van onder-werp. ‘Het zal wel steeds moeilijker worden – met de schaarste, en zo.’

‘Ja, we maken er het beste van met de middelen die we heb-ben. Op dit moment zijn we bezig met het bewoonbaar maken en beveiligen van de hele kelderverdieping onder het zieken-huis. Ik weet niet wat ze verwachten dat er te gebeuren gaat, maar er liggen voorraden en er staan extra bedden, er is nood-verlichting, de ramen die net boven de grond uit komen zijn, waar mogelijk, versterkt met stenen muurtjes en noem maar op. Weet jij of er iets staat te gebeuren?’ Ze kijkt weer even opzij naar hem. ‘Jij werkt toch bij de Luchtbeschermingsdienst, weten ze daar niet meer?’

‘Hoe weet je dat ik daar werk?’

‘Dat heb je me de vorige keer toch verteld? We kwamen el-kaar tegen op de gang naast de wachtkamer. Jij vertelde het en ik heb het onthouden,’ zegt ze en voelt dat ze begint te blozen. Het is niet haar gewoonte om alles te onthouden wat ze dage-lijks in de vorm van verhalen krijgt voorgeschoteld.

Hij schraapt zijn keel. ‘Dan hoop ik niet dat ik heb zitten opscheppen. Het lijkt nu alsof het een eervolle bezigheid is, maar ik werk daar niet echt natuurlijk en wat ik doe stelt geen moer voor: als een van de jongsten moet ik met spullen sjou-wen, zoals brancards en gasmaskers, ik krijg opruimklussen en moet de schuilkelders schoon houden. Het grote werk wordt gedaan door de mannen die op de uitkijk staan. Volgens Tom

doe ik voor spek en bonen mee en ik denk dat hij gelijk heeft,' zegt hij met een ontwapenende lach.

'Je doet jezelf tekort.'

'Misschien, maar dat ik bij de luchtbescherming zit wil niet zeggen dat ik op de hoogte ben van het tijdstip van geheime operaties. Zelfs de leiding krijgt dat niet te horen. De mannen op de uitkijkposten proberen jagers en bommenwerpers te ontdekken en waarschuwen het commandocentrum in de Fagelstraat. Die zorgen dan dat de alarmen afgaan. Ik mag trouwens hopen dat een geheime geallieerde operatie, als die er is, echt geheim blijft.'

Ondanks of misschien vanwege zijn bescheidenheid voelt ze ontzag voor hem. 'O ja, natuurlijk. Het zou niet goed zijn om een geheime operatie aan te kondigen.' Ze lacht om zichzelf, hij lacht mee.

Ze valt stil. Om hen heen klinkt gekwetter van vogels en gezoem van bijen tussen de struiken. 'Dan wachten we maar af,' hoort ze zichzelf uiteindelijk zeggen en herhaalt hiermee de zin die ze al zo vaak om zich heen hoort en die haar normaal gesproken op de zenuwen werkt.

'Ja, het zal vast niet lang meer duren. Ik trof je zus trouwens een paar dagen geleden op straat, met zo'n grote boodschappentas.'

Ze krijgt het warm bij de woorden 'grote boodschappentas'. 'O, wat leuk dat je Claar tegenkwam, daar heeft ze niets van verteld.'

'Ja. Ze refereerde nog aan jou en aan je werk hier en omdat ik vandaag in de buurt was, dacht ik: kom, ik ga eens langs.'

'Wat heeft Claar nog meer over mij verteld?' vraagt ze, terwijl ze hem nieuwsgierig aankijkt en wat losgeraakte plukjes terugduwt onder haar kapje.

'Zoveel. Dat je smakt als je eet, praat in je slaap...'

Ze proest en geeft hem een duw tegen zijn arm. 'Leugenaar!'

Achter hen klinkt ineens een heldere stem. 'Goed, mejufvrouw Pieters, zo is het mooi geweest.'

Ze draaien zich allebei betrappt om. Daar staat een dame op

leeftijd, helemaal in het zwart, met een lange sluier over een witte kap. Moeder-overste. Ze kijkt Hanna indringend aan. ‘Tijd om weer aan het werk te gaan jij, hup hup!’ Dan, haar blik geringschattend op Cas: ‘En jij hebt ook vast iets nuttigs te doen.’

Zij en Cas wisselen een blik, hij steekt een hand op en hij loopt net zo ontspannen als toen hij aan kwam lopen weer bij haar vandaan – opmerkelijk genoeg niet naar de ingang, maar richting de straat.

2

Claar

Net als anders legt Clear het zojuist gekochte brood boven op haar boodschappentas. Ze ademt een keer diep in en uit en vervolgt haar weg door de Lange Hezelstraat, die verderop omhoog glooit. De tas is groot en behoorlijk zwaar, en met het brood bovenop lijkt het alsof er alleen boodschappen in zitten. Zo doet ze het altijd, wel een paar keer per week in ieder geval. Mocht ze aangehouden worden – wat God verhoede – dan is dát de reden waarom ze op straat is. Om boodschappen te doen. En vanochtend speelt er nog iets, waardoor ze met een onbestemd gevoel van huis is vertrokken: ze kan geen contact krijgen met een van haar koeriers.

Toen ze daarnet in de rij voor de bakker aansloot voelde dat veilig vanwege de alledaagsheid ervan, maar meteen realiseerde ze zich dat dat een vergissing was en ze omklemde haar tas nog steviger. Wat verder naar voren in de rij stond een van de dochters van een NSB'er, bij wie ze nog op school heeft gezeten en met wie ze samen touwtje heeft gesprongen op het schoolplein. In deze stad, in deze tijd, is het van belang om zo veel mogelijk te weten over stadgenoten. Daarom staat ze altijd 'aan'.

Sinds de dag dat ze zich aansloot bij het verzet, aan het begin van de oorlog, is het een tweede natuur van haar geworden. Ze wilde al langer in het verzet, zeker naarmate de onderdrukking door de bezetter erger werd, maar het is geen wens waarmee

je te koop kunt lopen. Via een bevriende medestudent rolde ze er uiteindelijk in. Op een dag stond hij voor haar deur en vroeg haar rechtstreeks of ze mee wilde werken aan 'de goede zaak'. Het voelde als een opluchting om hier 'ja' op te zeggen, al begon het eenvoudig met het wegbrengen van briefjes en het doorgeven van boodschappen.

Al doende leerde ze steeds meer mensen kennen, steeds hoger in de organisatie, en voor ze het wist zat ze in een verzetsnetwerk. Tegenwoordig organiseert ze niet alleen koerierswerk, ook is ze een van de kopstukken van de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers, de LO, met de daaraan verbonden Falsificatie Centrale waar persoonsbewijzen worden vervalst, en sinds kort zit ze bij vergaderingen van de Knokploeg.

Maar wat altijd doorgaat, vanaf het prille begin, is de coördinatie van de verspreiding van illegale kranten: de eigen Nijmeegse verzetskrant *Christofoor*, maar ook *Je Maintiendrai* uit Utrecht, *Het Parool* en *Vrij Nederland* uit Amsterdam en *De Geus* uit Leiden.

Sinds de Duitsers een einde hebben gemaakt aan de vrije pers en kranten gebruiken voor valse propaganda zijn er steeds meer illegale kranten bij gekomen. De behoefte aan betrouwbaar nieuws en tegenwicht voor alle leugens van het regime is blijikbaar groot. Mensen identificeren zich met een krant en een illegale krant versterkt het wij-gevoel, een gevoel dat nog niet alles verloren is. Zij zijn bereid daarvoor een klein risico te nemen, waar de uitgevers, drukkers en verspreiders een groot risico nemen; mensen zoals zij.

Eergisteren is er vanaf de drukker weer een pakket van vijfhonderd *Christofoors* bij haar thuis afgeleverd. Het is altijd moeilijk om drukkers bereid te vinden om dit gevaarlijke werk te doen. De vaste drukker heeft momenteel te kampen met technische problemen, waardoor de *Christofoors* deze keer helemaal in Groningen zijn gedrukt en de kopij ook eerst naar Groningen moest.

Dennis, een jongen die dit normaal gesproken binnen de stad doet, moest de stapel per trein ophalen en naar Nijmegen

vervoeren – een erg gevaarlijke opdracht, want op de stations ziet het meestal grijs-groen van de Duitsers en er worden constant controles uitgevoerd. Hij is nergens aangehouden, maar de stress moet enorm zijn geweest. ‘Wil je mij deze klus nóóit meer geven?’ zei hij met een panische blik, toen hij de stapel kranten aan haar overdroeg.

Normaal gesproken halen koeriers hun kranten de volgende dag meteen bij haar op om ze onder de abonnees in de stad verder te verspreiden, maar een van hen, Mieke van der Velden, is nog steeds niet komen opdagen. Met haar zeventien jaar is ze de jongste van allemaal; dat is een voordeel, want niemand verwacht illegale activiteiten van een meisje. Via het netwerk is ze bij de koeriersploeg gekomen, zoals het meestal gaat. Ze heeft een baan bij de grote kunstzijdespinnerij aan de oever van de Waal, de Nyma. Mooi meegenomen, want op de werkvloer wordt veel gekletst en ongemerkt informatie verstrekt.

Tot nu toe weet niemand iets te vertellen over de reden van Miekés afwezigheid. Clear heeft tijdens een doorwaakte nacht, starend naar het plafond, een risicoafweging gemaakt en besloten om de resterende bundel met kranten zelf bij haar langs te brengen. Als ze gesnapt wordt is het klaar, maar zo ’s morgens vroeg zijn er nog niet zoveel Duitsers en verraders op de been en ze zorgt ervoor dat ze heel voorzichtig is. Ze wil weten waarom Mieke niets van zich heeft laten horen. Is ze ziek? Of is er een misverstand?

Altijd kijken, altijd luisteren, niet te veel kletsen. Integendeel. Haar doel is om zo kort en helder mogelijk te communiceren met een zo beperkt mogelijk aantal mensen, ook binnen het verzet. Wie gearresteerd wordt moet zo weinig mogelijk weten, want met martelingen je mond kunnen houden is iets wat weinigen gegeven is. Een regel die ze koeriers die informatie moeten doorspelen altijd voorhoudt is: vergeet wat je hoort en ziet en onthoud alleen de boodschap die je moet doorgeven – en vergeet die vervolgens ook.

Haar onbestemde gevoel heeft inmiddels plaatsgemaakt voor beklemming. Wat zou er aan de hand zijn? Ze versnelt

haar pas. Verraad is overal. Steeds weer is de schok groot als iemand uit verzetskringen gearresteerd wordt. Een heel netwerk aan contactpersonen loopt dan immers gevaar. Wanneer de *Sicherheidsdienst* bepaalde verzetsmensen niet te pakken kan krijgen worden steeds vaker hun familieleden gearresteerd, om druk te zetten. De honden.

Het is zaak om geen gevolg te geven aan deze sociale druk, zo is het onderling en met de families afgesproken, maar dat is onvoorstelbaar moeilijk. Laatst nog is de vrouw van een ondergedoken verzetslid door SD-agenten gearresteerd en samen met hun nog kleine kinderen op de trein naar kamp Vught gezet. Terwijl zijn gezin gevangen zit geeft hij uit alle macht niet toe aan de druk en probeert vanuit de onderduik toch nog zo veel mogelijk te organiseren. Ontzagwekkend.

Ze weet hoe gevaarlijk het is wat ze doet, maar aan stoppen denkt ze niet. Dat zit niet in haar en haar vader zou het ook zo gewild hebben: strijden tot het bittere einde, was zijn motto als oorlogsveteraan van de Grote Oorlog.

Op zijn sterfbed, een van de laatste dagen, had hij haar indringend toegesproken: ‘Lieve Claar, ik denk dat Nederland binnen een jaar in oorlog geraakt. Die Hitler wil grootmacht. Blijf trouw aan jezelf en doe er alles aan om in vrijheid te blijven leven.’

Ze was even stil. ‘Ik geloof niet dat het zo’n vaart zal lopen, maak je nu maar geen zorgen.’

‘Jij bent de dapperste. Ga het verzet in, als het zover is.’

Claar staarde naar zijn gegroefde gezicht, zijn ingevallen wangen. Een gevoel van onheil bekreep haar en dat had niet alleen te maken met de dood, die hem al betastte. ‘Natuurlijk zal ik dat doen.’

‘Goed zo, kind. Ik ben trots op je.’ Hij pakte haar hand en kneep erin met een kracht die haar verbaasde. Toen zakte hij weer in de kussens.

Ter hoogte van het kruispunt in het midden van de straat houdt ze even in, om het aanzicht in zich op te nemen: wat ooit

de Houtstraat was is nu een grillig stuk braakliggend terrein. Ook boven haar hoofd, waar voorheen de toren van de Sint-Stevenskerk zijn ruimte innam, is de lucht opvallend wijds. Met wachters en al is de toren op de onderliggende woningen gestort, waardoor er in één klap een familie met meer dan tien kinderen is weggevaagd, net als veel mensen in de huizen en winkels eromheen.

Een rilling trekt door haar lijf. De dag dat de Duitsers de stad binnen kwamen marcheren, pal voor hun huis langs, zal Claar niet licht vergeten. Het gelijkmatig stampen van al die laarzen, de vliegtuigen die met gillende motoren laag boven de huizen vlogen, waardoor de ramen trilden en haar oren suisden. Er kwam geen eind aan. Hoe vroeg het was weet ze niet meer, maar ze lag nog te slapen toen het begon. In haar droom dacht ze dat ze voor haar kwamen, maar toen ze wakker werd ging het stampen door. In die tot leven gekomen nachtmerrie zit ze nog steeds.

Ze recht haar schouders en vervolgt haar weg, haar hakken resoneren op de donkere klinkers, tot ze uitkomt op de Grote Markt, waar rechts het gigantische warenhuis in art-decostijl van de v&d stond en waar nu niets meer van over is. Daags na het bombardement schuifelde ze hier verdwaasd rond en zag hoe jonge jongens tussen de smeulende puinhopen aan het graven waren. Op de grond lagen overal zakken aardappelen, waarom lagen die daar? Vlak daarna realiseerde ze zich haar fout en voelde ze het zuur opkomen: dit waren geen aardappelen, dit waren menselijke resten.

Bijna bij Mieke. Ze steekt de markt over in de richting van de Burchtstraat, langs half geruïneerde huizen en open plekken. Het is de dagelijkse realiteit. Ze kan niet steeds opnieuw ontdaan zijn, maar ongemak voelt ze nog altijd wanneer ze de vele geruïneerde huizen en open terreinen in de stad passeert waar een halfjaar geleden nog drukke straten liepen; een halfjaar dat inmiddels alweer overspoeld is geraakt met vele andere zorgen, zoals de tas in haar hand die steeds zwaarder voelt – net als haar gemoed.

Het gezin van Mieke woont in een bovenwoning in de Burchtstraat, waar het zes maanden geleden ook een ravage was. Wat er na het bombardement nog stond aan halve gevels en ruïnes is afgebroken en opgeruimd, alsof de herinnering aan wat was dan maar helemaal moest verdwijnen. Er staan nog wat huizen aan beide kanten, maar daar is alles mee gezegd. Afgezien van het stadhuis en de erachter liggende kerk, die als opzichtige tanden in een verder lege kaak nog rechtop staan, zijn de rijen met karakteristieke panden die voorheen de straat flankeerden weg.

Op een straathoek in de verte staan een paar leden van de Wehrmacht te posten in hun grijsgroene legeruniformen, compleet met *Stahlhelmen* en zware laarzen. Ze vervelen zich duidelijk, hun doel is dan ook enkel om te intimideren. Terwijl ze de overgebleven winkels passeert, realiseert ze zich dat niemand weet wat ze gaat doen. Dat is een duidelijke breuk met haar eigen regel: zorg altijd dat iemand weet waar je bent.

Ze ademt diep in en schudt haar haar luchtig naar achteren. Kalm blijven. Ze loopt heus niet in welke val dan ook. Het is een normale rustige ochtend met hier en daar wat mensen op straat. Pas als niemand zich laat zien moet je opletten. Ze heeft de voordeur van Miekés huis aan het einde van de straat al in het vizier. Terwijl ze het pand nadert kijkt ze om zich heen of ze iets of iemand ziet, werpt ze een blik omhoog of iemand haar van achter een raam begluurt. Mocht dat het geval zijn, dan loopt ze door. Er lijkt vanochtend weinig loos.

Ze laat de deurklopper vallen – eerst zacht, dan wat harder. Mieke werkt altijd op zaterdag, dinsdag en donderdag, dus ze zou nu thuis moeten zijn; en anders haar moeder of een van haar zussen. Ze probeert door de glas-in-lood-ruitjes naar binnen te turen, maar ziet slechts vagelijk een lege gang. Wanneer ze een stap naar achteren doet om langs de gevel omhoog te kijken botst ze tegen iemand aan. Met een ruk draait ze zich om. Een man. Jaar of veertig, grijs bij de slapen, lange regenjas. Ze krijgt het heel erg warm, haar hand omklemt het hengsel van de tas wat steviger.